

Александар ЈАКОВЉЕВИЋ*
Историјски институт
Београд

ТРГ КОНАРЕВО У НАХИЈИ МАГЛИЧ, 15–16. ВЕК – СРЕДЊОВЕКОВНИ ТРГ У РАНИМ ОСМАНСКИМ ИЗВОРИМА

Апстракт: У османским пописима из 15–16. века Конарево се помиње као тржно, тј. пазарно место. Први пут се помиње као трг у попису из 1477. уз напомену да се у Конареву одржавао пазар и панађур (вашар, сајам) док исте или сличне податке садрже и наредни пописи из 1498, 1516, 1521–1523, 1536, 1560, 1572. укључујући и последњи из 1583–1585. године. Наведени извори утврђују континуитет Конарева као тржног средишта за период друге половине 15. и читавог 16. века. По постанку, у питању је средњовековни трг који се јавља у оквиру некадашњег властелинства манастира Жича, што уз путне комуникације и развој рударства представља основне предуслове у настанку и развоју овог трга који није оставио никаквог трага у средњовековним изворима.

Кључне речи: Конарево, Маглич, Жича, трг, панађур, дефтери, 15–16. век.

Поједине зоне централних области Балканског полуострва врло слабо су покривене изворним подацима за средњовековни период, посебно за раздобље пре 15. века. Непосредно повезана са судбинама прималаца докумената, домаћа изворна грађа је местимично сачувана. Унутрашњост полуострва се у великом броју случајева, скоро па искључиво, приказује кроз архиве приморских градова који су привредно били заинтересовани за трговачке послове у унутрашњости. Прилике постају доста повољније с појавом османских извора и најранији од њих често су конзервирани стање које је непосредно претходило њиховој појави. Другим речима, понекад се из раних турских извора могу уочити појаве и процеси позног средњег века који нису оставили никаквог трага у домаћим средњовековним изворима.

* aleksandar.jakovljevic@iib.ac.rs

Основна намера овог текста јесте да укаже на чињеницу да се у османским пописима Конарево помиње као тржно место што није појава посведочена у сачуваној средњовековној грађи иако је сретна околност да наука располаже са, истина непотпуним, текстом Жичких повеља које доносе први помен Конарева. Исто тако, његов суседни положај у односу на данашње Краљево, које је стекло статус града, изазива посебну пажњу будући да је Конарево, у једном периоду не тако давне прошлости, имало све предуслове да се развије у насеобину градског типа. Постанак Краљево као градског средишта припада периоду након хронолошког и тематског оквира овог текста, али није на одмет указати на основне податке из његове прошлости током 15–16. stoleћа.

Добро је познато да је назив града на ушћу Ибра у Мораву новијег датума и да је Краљево данашње име добило тек 1882. године.¹ Стари назив Карановац уносио је забуну у питањима језичког одређења или идентификације у средњовековним изворима, која је разрешена по објављивању османских извора пописне (*tapu tahrir*) провенијенције када се показало да је таква номинација млађег датума и да је афирмисана током 16. века. Назив Карановац се први пут јавља у извору из 1536. године² као друго име насеобине Рудо Поље, што је било старије, средњовековно име села на обали Ибра у близини ушћа у Западну Мораву.³ С временом је назив Рудо Поље пао у заборав – први пример самосталне употребе назива Карановац потиче из 1595,⁴ временом уступајући

¹ Изузев периода од 1949. до 1955. године када се звало Ранковићево.

² Österreichische Nationalbibliothek, Wien [=ÖNB], Mxt 608, 193a. У питању је опширни попис Смедеревског санџака из 1536. године чије је делове објавио А. Аличић у преводу на српски језик датирајући извор око 1540. године. Из тог разлога се у литератури најчешће сусреће та година мада постоје и другачија датирања (Ахмед Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век* III, Чачак 1985, 449–537; Момчило Стојаковић, „О паду Поречја под турску власт“, *Историјски часопис (=ИЧ)* 29–30 (1983) 145: око 1528. године). Наведени рукопис из Националне библиотеке у Бечу (Аустрија) представља другу свеску пописа Смедеревског санџака из 1536. године који се прецизно датира на основу сачуваног датума у рукопису који се данас налази у Архиву Председништва владе Републике Турске у Истанбулу (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul [=BOA], Tapu Tahrir Defterleri [=TD] 187). О датирању последње поменутог рукописа вид. и: Dušanka Bojanić, *Turski zakoni i zakonski spomenici iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd 1974, 39.

³ Хазим Шабановић, „Период турске владавине до краја 16. века“, у: *Краљево и околина*, ур. Михаило Малетић, Београд 1966, 176–177; исти, „Из прошлости насеља Краљево под турском влашћу“, *Наша прошлост* 1–2 (1968) 3–4; Радмила Тричковић, „О постанку и пореклу имена Карановац“, *ИЧ* 16–17 (1970) 255–260; Ема Миљковић-Бојанић, „Насеље Рудо Поље у Смедеревском санџаку од 1476. до 1572. године“, у: *Рудо Поље – Карановац – Краљево. Од првих помена до првог светског рата*, ур. Љубодраг П. Ристић, Београд–Краљево 2000, 58–60.

⁴ BOA, Kâmil Keresî [=KK] 3949, 17; Р. Тричковић, „О постанку и пореклу имена Карановац“, 257.

место млађем називу које је изведено према личном имену Каран, оцу кнеза Шобата, чија је велика влашка кнежина обухватала укупно 23 села у првом дефтеру из 1477. године.⁵ Ако имамо у виду сличне примере преноминације старијих назива, можемо истаћи да је Рудо Поље представљало језгро ове влашке кнежине која је била присутна на овом простору већ у време кнеза Карана, по коме је његова главна насебина добила име према чврсто организованој и хомогеној заједници која је била довољно снажна да с временом потисне из употребе средњовековни назив села. Уједно, то није усамљени пример, па се у области Подибра и Надибра истоветни примери уочавају и код преноминације села Врањеш (< Владимир/Владимирина), Богутовац (< Ћиће) или Матаруге (< Папратница). У прва два случаја, попут Карановца, такође лична имена – Врањеш и Богут, забележена већ у дефтеру из 1477, обухватају а потом и потискују раније називе, док ће у последњем наведеном примеру, племенски назив Матаруге, донети досељена скупина из матичног језгра у околини Плеваља. Наведени примери имају тек за циљ да назначе у коликој мери је било промена у ранијој структури насебина на овом простору и у коликој мери су турска освајања изазвала расељавање и замену становништва у појединима од њих. Иако прва жичка повеља наводи преко 200 имена влаха који су припадали манастирском властелинству у 13. веку,⁶ тешко да се може говорити о континуитету с власима из треће четвртине 15. столећа који су, у знатној мери, самим присуством утицали на промену старије топонимије. Међутим, исто тако је важно то што су данашњи називи насебина били афирмисани већ током 16. века.

Османски пописи смештају Конарево унутар области тврђаве Маглич, што не одговара просторној подели током средњег века, те заправо указују на то да се десила промена на почетку успоставе турске власти. Потпадање тврђаве Маглич под османску власт не представља догађај забележен у савременим изворима. И поред несумњивог стратешког значаја овог утврђења за долину Ибра, Маглич једва да се помиње у средњовековним изворима. Имајући у виду време успостављања османске власти различита су мишљења у историографији у погледу тачне године запоседања Маглича. Изражен је став да је утврђење освојено у првом нападу на Деспотовину 1458. године, услед чега се као одредница освајања сусреће и 1459, када је окончано запоседање северних области падом Смедерева.⁷ Такво тумачење, ипак, није у складу с уговором о

⁵ BOA, TD 16, 183–193; Ахмед Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век I*, Чачак 1984, 187–199. Очувало се и предање да је реч Карановац изведена према турском спахији Карану, који је имао посед на месту данашњег Краљева, уп. X. Шабановић, „Период турске владавине до краја 16. века“, 177.

⁶ *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника I*, пр. Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик, Београд 2011, 89–82 (с библиографијом ранијих издања повеље).

⁷ Хазим Шабановић, „О организацији турске управе у Србији у XV и XVI вијеку“, *Историјски гласник (=ИГ) 3–4* (1955) 61; исти, „Период турске владавине до краја XVI века“, 167–169;

миру између деспота Ђурђа и султана Мехмеда II склопљеним крајем лета 1455. године,⁸ о чему, с нешто више детаља у погледу територијалног разграничења, говори Константин из Островице који сведочи да је деспоту одузета читава Рашка земља све до Мораве, док му је према уговору остављена територија од Мораве до Смедерева, за коју је деспот прихватио обавезу плаћања умањеног харача.⁹ Турска освајања из 1455. године, у основи, представљају продужетак похода отпочетог 1454. и резултирала су падом важних утврђења и рударских области у јужним крајевима – Ново Брдо, Трепча, Плана, Заплана, Брвеник итд., која су трајно прикључена османским територијама чиме је српска Деспотовина изгубила своје најбогатије и најразвијеније делове.

Мада су турска освајања из 1455. релативно добро покривена подацима османских хроничара, у наративним изворима који описују поменуте догађаје не сусреће се помен тврђаве Маглич. Њихова пажња је свакако била усмерена ка кључном догађају – освајању Новог Брда које је у поређењу с Магличем било далеко значајније место. Ипак, један важан податак о овим дешавањима додаје Кемалпашазаде. Према овом извору, исте године, након освајања Новог Брда и Трепче, запоседнута је и долина Ибра освајањем утврђења Брвеник и, што је посебно значајно, рудника у том крајишту (*ol kenardaki ma'denleri*).¹⁰ Називи рударских средишта нису дати у тексту али из нешто доцнијих извора познато је да су у области Брвеника у првим деценијама 16. века постојали рудници Гокчаница и Козја глава којој је припадао рудник Бело брдо добро познат из средњовековних докумената.¹¹ Што се тиче утврђења Маглич, није познато да ли је у питању било освајање тврђаве или је напосто дошло до предаје његове посаде. Најранија непосредна сазнања о утврђењу Маглич и истоименој области

исти, „Краљево и његова околина под турском влашћу до краја 16. века“, *Наша прошлост* 1–2 (1967) 3; Ема Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476–1560. Земља, насеља, становништво*, Београд 2004, 45, 138.

⁸ *Историја српског народа* II, ур. Јованка Калић, Београд 1982, 299 (Момчило Спремић, Ј. Калић); Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 460.

⁹ Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене, или турска хроника*, пр. Ђорђе Живановић, Споменик САН CVII, Одељење друштвених наука, нова серија 9, Београд 1959, 37; Konstantin Mihailović, *Memoirs of Janissary*, trans. Benjamin Stolz, Ann Arbor 1975, 98–99; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 458, 460; исти, „Турски трибутари у XIV и XV веку“, *ИГ* 1–2 (1970) 24–25.

¹⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman* VII. Defter (Tenkidli transkripsiyon), haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991², 118; Elizabeth A. Zacharidou, „The First Serbian Campaigns of Mehmed II (1454, 1455)“, *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli* 14 (1964) 840 (=иста, *Romania and the Turks* (c.1300-c.1500), London 1985).

¹¹ BOA, TD 171, 3; BOA, TD 173, 17–18 (факсимил објављен у: 91, 164, 540 ve 173 Numaralı Hersek ve Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri I–II, Ankara 2006); Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo 1986, 25, 97–99; О руднику Гокчаница вид. Срђан Катић, Татјана Катић, „Насеља и становништво Гокчанице у средњем и раном новом веку“, *Гласник Етнографског института САНУ* LXV (2) (2017) 403–419.

у доњем току Ибра налазе се у првом дефтеру Смедеревског санџака из 1477. године, што је више од две деценије након наведених догађаја. Исти извор указује на то да су области јужно од Западне Мораве биле обједињене под судском ингеренцијом кадије Брвеника који је постављен непосредно по освајању овог утврђења 1455. године, што је био неопходан чин организације османске власти над новоосвојеним територијама.¹²

Тако се у изворима друге половине 15. столећа Маглич јавља као утврђење, територија (нахија, вилајет) и војно-управни појам – зеамет Маглич (само 1477).¹³ Сва три појма су подређена војним потребама организације османског крајишта. Пописи џизје с краја 15. века наводе на закључак да је вилајет Маглич несумњиво припадао крајишком простору.¹⁴ То сведочи да је на самом почетку турске управе тврђава Маглич добила намену војно-управног средишта на крајишту према Деспотовини¹⁵ и мада ће тврђава убрзо након освајања северних области Деспотовине (1458–1459) изгубити погранични карактер, утврђење ће задржати своју посаду током наредног столећа.¹⁶ Тврђава није била напуштена ни у доцнијем периоду, на шта указује чињеница да су српски устаници 1689. године заузели Маглич, заједно с оближњим утврђењем Козник.¹⁷

Утврђена места су често узимана као основни критеријум приликом именовања османских управних јединица. На извештај начин, структура и територијални опсег нахије Маглич посредно указују на правац османских освајања. Нахији Маглич су припала сва села из области доњег слива Ибра –

¹² BOA, TD 16; Олга Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд 1974, 131–133; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476–1560*, 138.

¹³ BOA, TD 16, 511, 516; İstanbul Belediyesi. Atatürk Kitaplığı (=İB.AK), Muallim Cevdet (=MC) Arşivi 34/4, 1b, 30b; Ömer Barkan, „894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilânçoları“, *Belgeler* 1 (1964) 67.

¹⁴ Пописи џизје из 1488/89. и 1489/90. показују да се обрачун џизје *вилајета Маглич* водио у оквиру засебне фискалне јединице у коју су улазили и приходи од области Јелеч (друго име Нови Пазар са Сеницом и Никшићем), Звечан, Врача, Рас, Паштрик, укључујући и приход од џизје (области) рудника Глухавица, Брсково, Аржана и Гошчаница, вид. Ö. Barkan, „894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilânçoları“, 67; *Турски извори за Бугарската историја VII*, ред. Страшимир Димитров, Елена Грозданова, Стефан Андреев, Софија 1986, 58–60. Смедерево се водило у оквиру посебне фискалне јединице.

¹⁵ Први познати заповедник (диздар) Маглича (1477) био је извесни Мустафа-бег у чијем су се тимару нашаа оближња села у сливу Ибра: Ковачи, Прогорелица и Околица (на источним обронцима Троглава) док су 1516. тимар магличких посадника чинили приходи од села Конарево (BOA, TD 16, 516–517; BOA, TD 1007, 231).

¹⁶ Упркос мишљењу да је утврђење напуштено крајем 16. века због умањења стратешког значаја (Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476–1560*, 138), последњи попис Смедеревског санџака из 1583–1585. доноси податке о посади Маглича, уп. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Ankara), Kuyûd-i Kadime Arşiv (=ТК.ККА), TD 338, 125b.

¹⁷ Радмила Тричковић, *Београдски пашалук 1687–1739*, пр. Небојша Шулетић, Београд 2013, 62.

знатно каснији називи су Подибар и Надибар, када се иде ка ушћу Ибра у Западну Мораву, која је чинила северну границу. Уједно, то је у складу с податком Константина из Островице да је 1455. успостављена граници на Морави. У западном делу нахије Маглич првобитно се помињу села Горичани и Лазац (1477–1498), а потом јој се придодаје и Чачак (1516).¹⁸ На истоку нахије, пратећи ток Западне Мораве, као крајња села јужно од тока реке, у санџаку Смедерево бележе се Стари Трстеник и Стопања, док је њима суседно Бресно Поље већ припадало нахији и санџаку Крушевац (Alaca Hisar).¹⁹ У том простору се завршавала територија Смедеревског санџака и отпочињала је област суседног Крушевачког санџака и ове структуре ће се исказивати кроз све пописе ова два санџака током 16. века. На југу је граница области пратила, углавном, природне, географске структуре – планина Гоч, идући ка Ибру и Магличу преко врхова Столова, а потом преко Чемерна ка западу према Пожешкој котлини. Села Бресник, Полумир и Церје остају у Брвенику;²⁰ села Осоница, Луке, Лиса, Вучковица, Горња и Доња Краварица, Лопаш и Пилатовићи су у Смедереву, док је Ивањица са старом жупом Моравице припадала Босанском санџаку.

Територијална организација с Магличем као централном нахијом исказивала се у изворима до тридесетих година 16. века.²¹ Упоредо, с процесом афирмисања судско-управних средишта као основних територијалних јединица у систему управе, области кадилука добијају предност. Већ према попису из 1516. нахија Маглич, понекад ближе означавана и као нахија тврђаве Маглич, с раније описаним границама, чинила је основно језгро кадилука Пожега, који се први пут помиње 1516. године.²² Старе термилошке ознаке су дуго опстајале

¹⁸ BOA, TD 16, 304, 512; İB. AK, MC Arşivi 34/4, 30b; BOA, TD 1007, 72, 238. Занимљиво је да је Чачак у првом попису из 1477. смештен у област Островице као и западније насеобине попут села Паковраће или Пожеге. Како је Островица освојена 1458. у време коначног пада Деспотовине, такво просторно одређење није могло имати значаја у претходном периоду. Уколико бисмо насеобине које се јављају у оквиру области Маглич посматрали као простор који је 1455. припојен османским територијама, могло би се претпоставити да граница између Деспотовине и османског крајишта, које се формирало на простору јужно од Западне Мораве, није ишла читавим током реке већ би Чачак с Пожегом остао у границама Деспотовине до 1458. године.

¹⁹ BOA, TD 16, 302, 474; BOA, TD 55, 21; BOA, TD 167, 407 (објављен у: 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) II. Vilâyetin, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 2004), 407. И по народном предању, Морава се простирала до Бресног Поља, уп. Радослав Љ. Павловић, Подибар и Гокчаница, у: *Насеља и порекло становништва*, књ. 30, Београд 1948, 222. У основи је стара граница између ова два санџака.

²⁰ BOA, TD 171, 37; BOA, TD 173, 41, 44; A. Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka*, 47, 121, 125.

²¹ BOA, MAD 506, 25–26, објављен у: MAD 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 2009.

²² BOA, TD 1007, 1. Као припадајућа кадилуку Пожега (tâbi'-i Pojega) наведена су села: Жежевица код Чачка, Паковраћ, Тржац и сама Пожега, као и Драгачево у доцнијој истоименој области (BOA, TD 1007, 144, 218, 238, 241, 246). На крајњем истоку се помиње и Новосел код Трстеника (BOA, TD 1007, 200).

услед канцеларијских форми састављања османских пописа, при чему су се подаци проверавали и сравњивали у односу на раније пописе, а тиме су и преузимање старије управне поделе засноване на војним начелима, иако су на терену функцију увелико преузели центри цивилне управе.²³

Потребно је напоменути да се у османским изворима јавља и област Мораве, која је представљала стару територијалну јединицу и први пут се помиње у повељама манастира Жича као жупа.²⁴ Повеља монаха Доротеја, издата манастиру Дренча, писана је 2. марта 1382. „у Морави, месту које се зове Жича, у Храму Светог Вазнесења“.²⁵ Податак уједно показује да је стара жупа Крушилница подређена појму Мораве.²⁶ Претходно описане границе кадилука Пожега, које ће се као такве одржати све до 19. века, у потпуности су припадале знатно широј нахији Морава која је најпотпуније исказана у попису влашког становништва из 1528. године.²⁷ За нахију Морава, ток Западне Мораве није представљао границу. Нахија је обједињавала северну и јужну зону у једну већу целину укључујући у њу и села која су се налазила у околини Рудника и Островице (Угриновци, Рељинци итд.). Прецизна убикација свих топонима омогућила би јасан увид у пун опсег турске нахије Морава а можда и сагледавање појединих појава које измичу фокусу сачуване средњовековне грађе.

Као што је већ напоменуто, Конарево се први пут помиње као тржно место већ у османском попису из 1477. године, с напоменом да се у њему одржава пазар (*bazar durur*).²⁸ Податак сам по себи изазива пажњу с обзиром на то да се османска категоризација насеобина и њихових функција непосредно наслања на претходни период. Исте ознаке доносе скоро сви наредни пописи из 1498, 1516, 1521–1523, 1536, 1560 и 1572, укључујући и последњи из 1583–1585. године.²⁹

Такви подаци несумњиво утврђују континуитет Конарева као тржног средишта за период друге половине 15. и читавог 16. века, док за време 17. века,

²³ Aleksandar Jakovljević, Neven Isailović, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja (1528.–1604.)*, Šibenik 2019, 168–170; 175–177.

²⁴ Душан Синдик, „Једна или две жичке повеље“, *ИЧ* 14–15 (1963–1965) 309–315; Гојко Суботић, „Трећа жичка повеља“, *Зограф* 31 (2006–2007) 51–58.

²⁵ Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара. Текст, коментари, снимци*, Београд 2003, 181.

²⁶ Гордана Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, у: *Рудо Поље – Карановац – Краљево*, 33–45.

²⁷ ВОА, *TD* 1011, 825–990; А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век II*, Чачак 1984, 31–230; Г. Томовић, „Жупа Морава и нахија Морава“, 33–45.

²⁸ ВОА, *TD* 16, 511; Ахмед Аличић, *Турски катастарски пописи I*, 249–250; Х. Шабановић, „Период турске владавине до краја XVI века“, 186; исти, „Краљево и његова околина“, 11; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476–1560*, 96–97.

²⁹ ВОА, *TD* 16, 511; ИВ.АК, МС Arşivi 34/4, 33а; ВОА, *TD* 1007, 231–232; ВОА, *TD* 135, 77; ВОА, *MAD* 506, 26; ÖNB, Mxt 608, 207а–207b; ВОА, *TD* 316, 687–688; ВОА, *TD* 517, 694; ТК.ККА, *TD* 168, 310а.

за које нису пронађени непосредни помени, можемо само претпоставити да се ништа суштински није променило у односу на крај 16. века, бар не до времена успона Карановца као значајног турског средишта, што се није десило пре привременог успостављања аустријске границе на Морави према Турској у првим деценијама 18. века. На основу тих података, имајући у виду процесе континуитета, сасвим је основано поставити питање средњовековног порекла трга Конарево, о чему ће ускоро бити додатно речи. Ако се вратимо на Конарево у раном турском периоду и сагледамо га у просторном односу према суседним тржним местима, у датом раздобљу, у оквиру исте нахије јављају се још тргови у Трстенику и Чачку – оба места су данас градска средишта док Конарево тај статус нема, будући да је ту позицију преузело суседно Краљево. Сва три места налазе се у замишљеном троуглу у ком Конарево стоји на приближно једнакој удаљености од око 40 км у односу на Трстеник и Чачак, што указује на одређене правилности у њиховом просторном размештају. Структурни и просторни распоред тргова на одређеној међусобној удаљености јесте средњовековна категорија, мада боље позната на примерима из суседне Угарске.³⁰ Ипак, свакако је потребно имати је у виду приликом проучавања просторног размештаја тргова у оквирима средњовековне Србије, а посебно унутар области Деспотовине, где су рани османски извори од примарне важности.

Трг се у погледу терминолошке одреднице јавља као ознака за насеља различита од већински аграрне средине у којој се појављује. Тргом се означавало место на коме се тргује – у почетку је такво место могло бити привременог, тј. периодичног карактера, док је само место трговине могло бити језгро настанка будућег насеља. Подграђа утврђених градова, уколико су била привредно активна, такође су могла имати свој трг.³¹ Ако се на тренутак зауставимо на Магличу, може се изнети закључак да, упркос томе што је његово подграђе посведочено у изворима, нису присутне трговинске делатности у њему, што указује на то да је Маглич имао превасходно војни карактер.³²

³⁰ Јелена Мргић-Радојчић, *Доњи Краји. Крајина средњовековне Босне*, Београд – Бања Лука 2002, 290–292; Јелена Мргић, „Проучавање „централних насеља“ у историјској географији византијског царства на Балкану и могућности примене нове методологије“, у: *Византијски свет на Балкану*, књ. II, ур. Бојана Крсмановић, Љубомир Максимовић, Радивој Радић, Београд 2012, 285–297.

³¹ Десанка Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1976, 133–142; иста, „Трг“, у: *Лексикон српског средњег века (=ЛССВ)*, ур. Сима Ћирковић, Раде Михаљчић, Београд 1999, 737–739.

³² Османски пописи бележе село *Подград* с тим да се у најранијим пописима (1477, 1528) помиње искључиво становништво у влашком статусу (BOA, TD 16, 305; BOA, TD 1011, 839), што објашњава одсуство ове насеобине у пописима из 1516. и 1521–1523. (BOA, TD 1007; BOA, TD 135), будући да наведени дефтери садрже само пописе рајинског становништва у Смедеревском санџаку; ÖNB, Mxh 608, 186b; BOA, TD 316, 697–638; BOA, TD 517, 702; TK.KKA, TD 168, 313b–314a; О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 131–133; Е. Миљковић, *Смедеревски санџак 1476–1560*, 138; Сениша Мишић, „Маглич“, у: *Лексикон*

Учесталост трговинских односа утицала је на настанак сталног трга – на настанак утиче више фактора, од којих су основни: путне комуникације и повољни услови за промет робе (понуда–потражња). Из тих претпоставки развија се посебно одређен простор у оквиру неке насеобине, увек као његов најважнији део, у ком се одвијао сав пословни живот. Тргови (трг, *emporion*, *foros*) који се у домаћим изворима, на простору средњовековне српске државе, јављају већ крајем 12. века имали су и посебан правни статус.³³ Исто се може рећи и за османски период. Насеобине које су означаване термином трг треба схватати као насеобине у статусу тржног места, тј. тржишта (= трговиште, касније пазариште), без обзира на то да ли је насебина била део градске целине (подграђе, *емпоријум*, *suburbium*) или је била сеоског карактера (настале на раскршћима путева, коначиштима каравана, прелазима преко река, у близини цркава и манастира итд.). Ни у овом погледу се османска терминологија суштински не разликује од средњовековног значења. И у османским изворима села се означавају као пазари (тргови), без обзира на претежно аграрни изглед насеља, управо зато што простор пазара омогућава јасну дистинкцију према осталим сеоским насељима.

Још један податак из првог сачуваног турског пописа додатно указује на шири трговачки значај Конарева, па и његов статус, пошто је наглашено да је у Конареву одржаван панађур. Појам је још од античких времена уско повезан с обављањем култног обреда на јасно одређеном месту, с тим да се у Византији уско повезао с култом хришћанских светаца. Превасходно се јавља као ознака за велики скуп људи поводом прославе светитеља или празника којем је нека црква била посвећена с елементима забавног садржаја, што је, такође, од значаја. С временом, значење се испреплетало с појмом трга. Могао је утицати и на формирање сталног трга, али уз значајну разлику да је панађур увек означавао привремени трг, временски ограничен, јер извори говоре о панађурима који су трајали један, три, осам или петнаест дана. Појава панађура је била општег карактера, синонимно се јављају и речи вашар и сајам, а сам појам је врло рано продро у османску терминологију и преко ње у савремени турски језик. Од посебног је значаја то што је у средњем веку право одржавања панађура могао доделити искључиво владар засебном даровнициом.³⁴

градава и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, ред. Сениша Мишић, Београд 2010, 173–177.

³³ Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Београд 1996, 127, 276–277; Mirjana Živojinović, „Settlements with market-place status“, *Зборник радова Византолошког института* 24–25 (1966) 407–412.

³⁴ Speros Jr. Vryonis, „The Panēgirs of the Byzantine Saints: a study in the nature of medieval institutions, its origins and fate“, *The Byzantine Saint: University of Birmingham 14th Spring Symposium of Byzantine Studies*, ed. S. Hackel, Sobornost 1981, 196–226; Сима Ђирковић, „Панађур“, у: *ЛССВ*, 488–489; Станоје Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији*, Београд 2005, 137–149; Александар Јаковљевић, „Трг Орашје код манастира Ресава, XV–XVI век“, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности V*, ур. Гордана Јовановић, Деспотовац 2014, 86–88.

Имајући у виду масовност окупљања становништва током панађура, напомена унета у дефтер из 1477. садржи и сведочанство о престанку одржавања панађура у Конареу услед напада непријатеља, што указује на време опште несигурности које је владало у време писања напомене.³⁵ Имајући у виду време настанка овог пописа који је завршен 1477. године, сасвим је извесно да белешка представља алузију на изненадне, брзе упаде лако наоружаних угарских коњаника током угарско-турских сукоба из 1476. године. Рат је отпочео почетком те године нападом угарске војске на Шабац и освајањем овог важног утврђења на Сави (15. фебруар) окончавајући се неуспешном угарском опсадом Смедерева у позну јесен исте године.³⁶

У средњовековној стратегији ратовања, места већих окупљања становништва често су представљала стратешке мете изненадних напада непријатељских војски. Позната је временски одговарајућа епизода освајања важног рударског средишта Сребренице у Подрињу коју су по налогу угарског краља извели деспот Вук Гргуревић и влашки војвода Влад Дракул у пролеће 1476. године, непосредно након угарског освајања Шапца. Одабир пазарног дана за време када ће бити изведен препад није била случајност узгред поменута у опису догађаја. Како се тог дана окупило становништво из читаве околине, претходници од 150 људи преобученој у турску одећу омогућено је неприметно прикључивање овом дешавању, што је за последицу имало освајање и спаљивање тврђаве и пљачку Сребренице.³⁷ О паљењу и пљачки Сребренице говоре и српски летописи као и о њеном „прегону“ где треба разумети и превођење становништва у Срем (прегна оу Сремъ) где су се, између осталих, налазили и поседи деспота Вука Гргуревића, док један летопис говори и о прегону у Београд.³⁸

Из савремених описа ових догађаја из 1476. године није позната нити једна епизода која би се односила на унутрашњост простора јужно од Београда или

³⁵ BOA, TD 16, 511. *Evvel mezkür köyde panayır dururmuş soñra düşman seğırtmeğın durmaz olmuş*. Пописивач маргинално белешком констатује изостанак прихода од панађура у новом попису упоређујући стање прихода с ранијим, данас несачуваним пописом Смедеревског санџака, чиме посредно констатује такву ставку у приходима Конарева у претходном дефтеру. О принципима пописивања видети инструкцију с краја 15. века у: D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski spomenici*, 97–100.

³⁶ Више о томе вид. О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 69–72; *Историја српског народа II*, 383–385 (Сима Ћирковић); Tamás Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden 2018, 243–260.

³⁷ Lajos Thallóczy, Antal Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. Magyarország melléktartományainak oklevéltára II*, Budapest 1907, 265–266; Константин Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1988, 411; *Историја српског народа II*, 383–384 (С. Ћирковић); T. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 243–260.

³⁸ Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Ср. Карловци 1927, 250; Алекса Ивић, *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем (1459–1690)*, Загреб 1914, 10.

Смедерева. Ипак, подаци из већ помињаног пописа из 1477. местимично доносе алузије на догађаје из претходне године, док наведени податак о престанку одржавања панађура у Конареву због страха од непријатеља указује на то да су се угарске коњичке јединице спуштале чак до ушћа Ибра у Западну Мораву као и до Трстеника за који је, такође, унета напомена да се престало с одржавањем пазара, тј. недељног трга.³⁹ Изнета је претпоставка да је војска, спуштајући се ка Западној Морави, користила путни правац преко Рудника,⁴⁰ што јесте био правац кретања угарских војски крајем 14. века.⁴¹ Међутим, сам извор утврђује да је посебно простор око Жабара код Тополе и даље према Крагујевцу претрпео велика превирања будући да напомене у рукопису назначавају да се из више насеобина становништво разбежало, што отвара могућност да је као и 1443–1444. године примарно коришћен путни правац преко Рудишта код Авале и потом Жабара, које је такође било пазарно средиште с панађуром и где је почетком 1444. био смештен главни угарски логор.⁴² Треба имати у виду и могућност више угарских продора, посебно услед чињенице да је главнина османске војске заједно са султаном током лета 1476. била у походу на Молдавију с ког се вратила у Једрене крајем септембра исте године.⁴³

Прекид у одржавању панађура у Конареву био је привременог карактера. Нешто доцнији извор из 1536. године указује на то да је у периоду пре настанака рукописа овај трговачки скуп поново био успостављен,⁴⁴ што ће се исказивати и у наредним пописима друге половине 16. века.⁴⁵ Нажалост, ништа се не може рећи о времену одржавања панађура, што је свакако било повезано с неким од хришћанских празника, као ни о времену трајања нити о учесталости у одржавању током године. На основу прихода од такси с пазара и панађура тешко је рећи нешто више о интензитету и масовности окупљања, али је несумњиво да је он имао велики значај за ширу околину Конарева и за становништво које је било упућено ка његовом тргу и панађуру који се тамо одржавао.⁴⁶

³⁹ ВОА, *TD* 16, 472, 511.

⁴⁰ Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476–1560*, 202.

⁴¹ Вељан А. Трпковић, „Турско-угарски сукоби до 1402. године“, *ИГ* 1–2 (1959) 94–120; Сима Ђирковић, „Неваде – непознати утврђени град у Србији“, *ИГ* 1–2 (1995) 13–22.

⁴² ВОА, *TD* 16, 405–408, 493 итд.; О боравку угарске војске у Жабару почетком 1444. вид. Александар Крстић, „Српски градови и тргови у угарској грађи из времена „Дуге војне“ (1443–1444)“, *ИЧ* 65 (2016) 136–138.

⁴³ Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul 1990, 228–232.

⁴⁴ ÖNB, Mxt 608, 207a–207b; А. Аличић, *Турски катастарски пописи III*, 536.

⁴⁵ ВОА, *TD* 517, 87, 694; ТК.ККА, *TD* 168, 310a.

⁴⁶ ВОА, *TD* 16, 511; ВОА, *TD* 1007, 231–232; ВОА, *TD* 316, 687; ВОА, *TD* 517, 694; ТК.ККА, *TD* 168, 310a; İB.AK, MC Arşivi 34/4, 33a; ÖNB, Mxt 608, 207a–207b. Приходи од пазара у Конареву су 1477. били 600 акчи да би 1516. године били обједињени с више ставки (ресум на вино, младарина, казне) у износу од 1.904 акче; томе је 1536. придодата и такса нијабет са укупним износом од 1.000 акчи што представља знатан пад у односу на приходе из ранијег пописа, да би следећи попис из 1560. доносио још мањи износ од 600 акчи чији ће износ поновити попис из 1572, док последњи из 1583–1585. године

Уколико бисмо поставили питање основних чинилаца који су омогућили постанак Конарева као тржног места, могу се истаћи четири процеса. Пре свега, треба имати у виду путне комуникације (1) које су прожимале овај простор. Ибарска област је у средњем веку представљала важну комуникацију, будући да је повезивала Рашку област преко манастира Жича са северним крајевима српске државе. Поред Цариградског друма као главне комуникације Балканског полуострва, од Београда је водио пут који је ишао на Рудник, Борач, Жичу, Маглич, Студеницу, Рашку и даље за Пећ, Дечане и Призрен. Овај путни правац је посебно добио на значају за време деспота Ђурђа, након што су Турци освојили Крушевац и тако пресекли везу с јужним областима Деспотовине, пре свега Новим Брдом и Приштином. Пuteви су били караванског типа, прилагођени коњском транспорту, какав је био стари дубровачки пут који је давно описао Михаило Динић, и све до изградње нових путева представљали су једину комуникацију с овим крајевима. Нови ибарски пут је просечен 1883–1886.⁴⁷

Пут је ишао левом страном Ибра преко Студенице и Ђакова, одакле се спуштао у долину Ибра код Лопатнице (односно Богутовца). Турски извори из 16. века потврђују да је коришћен овај путни правац тиме што означавају дербенде у северним областима Брвеничке нахије, попут поменутог села Ђаково.⁴⁸ Десном страном Ибра пут је ишао преко Јошаничке Бање и Ковача, изнад рудника Плана, на Гокчаницу, па је преко Кобасица и Столова силазио на Жичу и у долину Ибра. Овај правац је представљао и значајну миграцијску руту преко које су села у Подибру добијала становништво из суседне Гокчанице.⁴⁹ Упркос мишљењу да долином Ибра није ишла главна комуникација и да су се коњаничке стазе тек местимично јављале у долини реке, турски извори сведоче да је постојао „дербенд Маглич“ на путном правцу који је повезивао унутрашње области на југу са северним странама, тј. Сремом и Београдом, како је наглашено

приказује благо увећање на 800 акчи. Приходи од панађура у Конареву уписују се или у оквиру наведених ставки или се изостављају. Примера ради, у Чачку је према последњем попису (1583–1585) приход од пазара с панађуром уз више других такси износио 1.000 акчи док за Трстеник нису ни унети подаци за панађур који током прве половине 16. века није прелазио 200 акчи (ТК.ККА, *TD* 168, 303b–304a, 327a; BOA, *TD* 1007, 215–216; ÖNB, Mxt 608, 184b).

⁴⁷ Антоније Алексић, „Ибар од Рашке до Карановца“, *Годишњица Николе Чупића* 3 (1879) 32–38; Радомир М. Илић, Ибар. Антропогеографска проучавања, у: *Насеља и порекло становништва*, књига 3, Београд 1905, 534–539; Михаило Динић, „Дубровачка средњовековна караванска трговина“, *Југословенски историјски часопис* 3 (1937) 119–146; Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 103–109; Vladeta Petrović, „Terrestrial Communications in the Late Antiquity and the Early Middle Ages in the Western Part of the Balkan Peninsula“, у: *The World of Slavs. Studies in the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries AD)*, Belgrade 2013, 252–253.

⁴⁸ Р. Илић, *Ибар*, 538; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, 107.

⁴⁹ Р. Илић, *Ибар*, 538.

у краћем изводу наредбе унете у садржај дефтера из 1548. године. Маглички дербенд су обезбеђивали становници села Полумир, Церје и Бресник, кроз која је пролазио пут који је повезивао унутрашње области с Магличем.⁵⁰

Појава рударства на Балкану у 13. веку (2) дала је снажан импулс привредној експанзији средњовековних друштава. Доласком Саса који су донели технику рударске производње и основне елементе рударског права – први пут споменути 1254. у Брскову (горњи ток реке Таре) – уследило је отварање више рударских средишта попут Рудника (поменут 1293), потом Трепче, Рогозне, Грачанице, односно Јањева (1303) и Новог Брда (између 1304. и 1319. године) на Косову. Узнапредовало рударство је током 14. и у првој половини 15. века довело до отварања још неколико важних рудника у области Копаноника – Копорића, Плане, Остраћа (1346), односно Запланине (1400), Ливаде (1405), Беласице (1423), Ковача (1426) и Белог брда (1438).⁵¹ Сви наведени рудници, у чијој су се близини развили неки од најзначајнијих средњовековних српских градова попут Новог Брда, налазили су се дуж или у близини раније споменутог вертикалног пута који је доњим правцем кроз долину Ибра повезивао Београд с областима Рашке и Косова. На овим путевима се у изворима све чешће сусрећу трговци металима са својим караванима – углавном познати преко Дубровника као најзначајнијег учесника у овој трговини, али не треба заборавити ни Котор – крећући се између главних рударских средишта и приморских градова преко којих је ишао извоз племенитих метала за Венецију. На претходним странама указано је на то да је османски поход из 1455. био усмерен ка рударским средиштима у јужним областима Деспотовине.

Привредни полет је подстакао општи развој трговине током 14–15. века. Посебан тип насеља (3), урбаних карактеристика али малих по величини, појављује се крајем 14. и почетком 15. века. Израстају из доминантно сеоске привреде и представљају зачетке свих урбаних насеља која су добила на значају у периоду османске власти. У преображају ових насеља локална трговина је чинила главну економску основу њиховог успона. Средњовековно српско друштво познавало је тип насеља чији развој није био условљен непосредном везом с градовима и мањим утврђењима већ с трговима и панађурима на којима се периодично обављала трговачка делатност. Појављују се не само у подножјима утврђених места већ и на раскршћима путева, караванским

⁵⁰ ВОА, TD 260, 528, 530.

⁵¹ Михаило Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I–II*, Београд 1955–1962; Сима Ђирковић, „Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до почетка новог века“, у: исти, *Работници, војнуци, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, пр. Властимир Ђокић, Београд 1997, 81–83 (=превод на српски језик текста: „The Production of Gold, Silver and Copper in the Central Parts of the Balkans from 13th to the 16th Century“, *Precious Metals in the Age of Expansion. Papers of the XIVth International Congress of the Historical Sciences*, ed. Hermann Kellenbenz, Stuttgart 1981, 41–69; Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић-Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002, 21–43.

постајама, прелазима преко река, у близини цркава и манастира или на местима повремених годишњих сајмова (панађури).⁵² Такав тип насеља није оставио превише трагова у српским изворима средњег века већ је највише података сачувано у раним турским дефтерима. Ови извори, најчешће и једини, доносе податке о таквом типу насеља уз назнаку да се у њима обавља трговинска делатност, чиме се разликују од сеоских насебина из којих су најчешће и проистекли.⁵³ Конарево је управо припадало таквој категорији насеља, мада није остварило пун развој ка градском средишту за ширу област будући да је та улога, доцније, припала суседном Карановцу, односно данашњем Краљеву.

За крај је остављено питање жичког властелинства (4) које је, без сумње, представљало важан чинилац у развоју Конарева. Одавно је познато да оригиналне жичке повеље нису сачуване и да наука данас располаже са три фреско-натписа сачувана на зидовима манастира који су резултат доцније, свеобухватне обнове живописа Жиче из времена краља Милутина, почетком 14. века.⁵⁴ Садржински богате топонимијским и антропонимијским материјалом, жичке повеље представљају важан, а често и једини извор за историју непосредне околине манастира у 13. веку. Досадашње анализе показале су да су поседи манастира били груписани у оквиру шест већих целина на географски разуђеном простору од долине Ибра и Мораве па до области Лима.⁵⁵

Непосредна околина манастира, коју је чинило десетак села у данашњем Подибру и Надибру, представљала је основно језгро властелинства. Овом приликом издваја се помен села Конарево, на левој обали Ибра, које је према жичким повељама припадало овом властелинству. Мада су поједина села

⁵² Сима Ћирковић, „Неостварена аутономија: Градско друштво у Србији и Босни“, у: исти, *Работници, војнуци, духовници*, 269 (=превод на српски језик текста: „Unfulfilled Autonomy: Urban Society in Serbia and Bosnia“, *Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times*, ed. Bariša Krekić, Berkeley – Los Angeles – London, 1987, 158–184. С. Ћирковић с правом наглашава да је постанак ових насеља, услед непознавања њихових средњовековних корена, неосновано био приписиван подстицајима који су дошли од Османлија. За ову тематику је доста важан и рад: М. Živojinović, „Settlements with market-place status“, 407–412.

⁵³ Османски рани пописи често назначавају постојање пазара, тј. трга у сеоским насебинама или, уколико је таква ознака изостала, убележене таксе од трговинске делатности указују на такав статус. Тиме су уједно и означавања места која су имала пазарни статус будући да су опште законске норме предвиђале продају житарица и осталих пољопривредних вишкова искључиво у најближим пазарним местима, уп. Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları. Birinci cilt: Kanunlar*, İstanbul 1943; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri I–IX*, İstanbul 1990–1996.

⁵⁴ Д. Синдик, „Једна или две жичке повеље“, 309–310, 315; Г. Суботић, „Трећа жичка повеља“, 56–58.

⁵⁵ Гавро Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, *ИЧ* 4 (1952–1953) 147–172; Гордана Томовић, „Жичко властелинство“, *Наша прошлост* 13 (2012) 9–52.

изгубила своје старе називе већ до времена када је успостављена османска власт, то није случај с Конаревом које је своје средњовековно име задржало до данашњих дана.⁵⁶

Конарево из прве жичке повеље по свој прилици представља једини сигуран помен у средњовековним изворима. Једна инструкција састављена у форми писма упућена из Дубровника 12. новембра 1323, којом се налаже повраћај отетог новца једном Дубровчанину, односи се на догађај који се збио *in Rudnico in loco dicto Cenarua*, док је само писмо уручено 20. новембра 1323. године *in Conarua*.⁵⁷ Мада би поменуто место у наведеним облицима лако могло одговарати Конареву код Краљева, одређивање положаја места у односу на Рудник спречава могућност убицације с насеобином таквог имена јужно од Западне Мораве.⁵⁸

Манастирска властелинства имала су широка имунитетска права и налазила су се под непосредном ингеренцијом заступника манастира који је дарованим повељама, у форми имунитета, спроводио и бранио непосредне интересе манастира. Уједно представљала су затворене економске јединице често обдарене и трговима или приходима од трга који су им омогућавали размену економских вишкова убираних с манастирских поседа. Другим речима, даривање трга манастиру или цркви омогућавало је приступ тржишту и непосреднији контакт с трговцима.⁵⁹ Жичком манастиру је око 1220. године, у време успостављања властелинства, дарован трг у селу Брестница (данашња Бресница) које се и данас налази дуж истоимене реке, леве притоке Западне Мораве, југозападно од Кнића.⁶⁰ Тај податак остаје као једини помен овог трга

⁵⁶ Већина непознатих топонима углавном је исправно убицирана у ранијим радовима док су местимична истраживања, спроведена овом приликом, показала одређене несагласности. За Талско је, нпр., предложена убицација на месту каснијег села Метикоши и суседног Кованлука, док је Тополница одређена на месту села Врањеша. Османски извори су показали да је старији назив села Врањеша био Владимир(ина), да је на месту Кованлука, вероватно, било село Грабовица, а да је Тополница највероватније данашња Врба. Г. Томовић основној групи поседа додаје и село Грачаница које убицира на месту данашњих села Горњи и Доњи Грачац код Врњачке Бање (Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 14–15), док османски извори засебно бележе сва три топонима итд. Није била намера да се овом приликом упуштамо у детаљну анализу и убицације непознатих или недовољно прецизно одређених топонима из жичких повеља већ указујемо на чињеницу да османски изворни материјал није у потпуности искоришћен и да, уједно, омогућава и другачије закључке.

⁵⁷ М. Динић, *За историју рударства II*, 23.

⁵⁸ Потребно је, ипак, нагласити да се у османским пописима, као најобухватнијим изворима за истраживање топономастике, изузев Конарева код Краљева, не сусреће истоветан или сличан топоним не само у области Рудника већ ни у целокупном простору Смедеревског санџака.

⁵⁹ Т. Тарановски, *Историја српског права*, 276–277; Сениша Мишић, „Властелинство“, у: *ЛССВ*, 89–91.

⁶⁰ *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама*, 91; Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 159; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 18–19.

који је с временом изгубио функцију, свакако пре друге половине 15. века, будући да ни рани османски извори не бележе да у овом селу постоји трг.

С тим у вези је и питање појављивања трга у Конареву, а да је он био средњовековног порекла ван сваке сумње сведоче наведени османски извори који утврђују да је Конарево у првим годинама након пада под османску власт имало статус тржног места. Није непознато да су тргови могли бити премештани унутар црквених или властелинских поседа, најчешће на локације које су биле од већег интереса за корисника имунитетских права.⁶¹ Уколико претпоставимо да жички архиепископ као корисник властелинства није изгубио Конарево као свој посед у времену које је претходило турском освајању, уз околност да се у Брестници није одржао трг до тог времена, може се претпоставити да је нови жички трг успостављен у непосредној близини манастира, у Конареву, на терену значајније путне комуникације и, што је такође важно – много ближе манастиру и основном језгру властелинства. Опсежна обнова живописа у манастиру Жича почетком 14. века сведочи о непромењеном стању унутар организације и структуре властелинства. Фрагменти треће жичке повеље указују на то да је економија манастира у међувремену проширена новим поседима и правима.⁶² Уништење бројних докумената које је манастир морао поседовати оставља даља разматрања на несигурном терену претпоставки али остаје неспорна чињеница да се на поседу манастира Жича, у суседном Конареву, најкасније до друге половине 15. века успоставља нови трг. Додатно, одржавање панађура у Конареву може такође стајати у непосредној вези са Жичким манастиром и српским архиепископима, доцније и патријарсима. Почев од времена краља Милутина познато је више примера успостављања таквих периодичних тргова у корист манастирских властелинстава.⁶³ У време настанка жичког властелинства, око 1220. године, манастиру је дарована посебна група поседа у Хвосну, где се као први посед наводи село Пећ.⁶⁴ Поступно, током друге половине 13. века, Пећ се развија као друго седиште српског архиепископа, док у изворима почиње да се означава и као тржно место и градска насеобина.⁶⁵ Посебно је од интереса да се и у Пећи, почетком 15. века одржавао панађур, што указује на непосредни однос између црквеног средишта и институције панађура с тим да је његова појава свакако ранијег датума него што то сачувани подаци показују.⁶⁶

⁶¹ Д. Ковачевић-Којић, „Трг“, 738.

⁶² Г. Суботић, „Трећа жичка повеља“, 56–58.

⁶³ А. Јаковљевић, „Трг Орашје код манастира Ресава, XV–XVI век“, 86–88.

⁶⁴ Г. Шкриванић, „Жичко епархиско властелинство“, 161; Г. Томовић, „Жичко властелинство“, 30, 32–33.

⁶⁵ Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 431; Михаило Динић, „Настанак два наша средњовековна града“, у: *исти, Српске земље у средњем веку. Историјско-географске студије*, Београд 1978, 347–353; М. Живојинић, „Settlements with market-place status“, 409–410.

⁶⁶ Панађур у Пећи (*nundinas in Pechie*) поменут је 1408. године, уп. *Državni arhiv u Dubrovniku (=DAD), Liber Maleficiorum 2, f. 132*. Пећке панађуре (вашаре) помиње још

Археолошка истраживања би потенцијално могла дати неке наредне одговоре. За сада су идентификована два значајнија археолошка налазишта на простору Конарева – потес Црквине и Страдово, при чему пронађени материјал одговара праисторији и античком периоду.⁶⁷ Из писма спахије Исмаил-аге кнезу Милошу, сазнаје се за постојање старије цркве, што би одговарало називу потеса Црквине.⁶⁸ Народна традиција доноси занимљиво предање о постојању велике вароши на месту Јанок у Конареву где се према истој традицији налазио мост који је водио за суседну Жичу. Феликс Каниц је оставио краћу белешку о остацима зида на Јаноку који се у његово време још видео⁶⁹, док је приликом испитивања долине Ибра, Антоније Алексић код Јанока забележио последње остатке старог пута и констатовао да се у Конареву налазио најпогоднији прелаз преко Ибра.⁷⁰ О том прелазу поново османски извори доносе потврду будући да попис из 1572. први и једини пут бележи овај прелаза на Ибру, који се одређује положајем између села Конарево на левој обали, и Готовца и Ковача на десној обали реке.⁷¹ Прелаз се јасно уочава на Генералштабној карти на којој је уцртан стари ток Ибра.⁷² Посебно би била значајна идентификација места трга у Конареву као засебног простора који је представљао јасан маркер у односу на аграрни простор насеобине, у ком је могуће очекивати евентуални проналазак остатака пропратних објеката који су били неизоставни делови некадашњих трговачких средишта.

Константин Јиречек уз напомену да су се држали испред манастира под јурисдикцијом архиепископа, а доцније патријарха, што је доста широк временски распон, међутим, извори за такву тврдњу нису наведени (К. Јиречек, *Историја Срба* I, 271). Такође, и Десанка Ковачевић-Којић указује на постојање панађура у Пећи (nundine Pechi), уп. „Трг“, 738.

⁶⁷ Вера Богосављевић-Петровић, „Стара насеља на подручју данашњег Краљева“, у: *Рудо Поље – Карановац – Краљево*, 18–25.

⁶⁸ *Рудничка нахија: 1816–1839. Документа књажевске канцеларије*, пр. Радош Љушић, Ана Самарцић, Горњи Милановац 1995, 66; В. Богосављевић-Петровић, „Стара насеља на подручју данашњег Краљева“, 25.

⁶⁹ Феликс Каниц, *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, књ. 2, Београд 1986, 10.

⁷⁰ А. Алексић, „Ибар од Рашке до Карановца“, 65. Брод преко Ибра може се наслутити преко Генералштабне карте на којој је убележен стари ток Ибра низводно од Јанока (потес Растока – Лојанички поток на савременим секцијама), источно од манастира Жича. Атарски простор Конарева захвата и супротну обалу Ибра у мањем луку управо на овом потесу. Овде атар Конарева по свој прилици прати ранији ток Ибра.

⁷¹ ВОА, *TD* 517, 735. Подаци о прелазу погрешно су објављени у издању Ахмеда Аличића. Дати су у оквиру прихода села Горња Гуча, иако се ради о засебној ставки у дефтеру. Притом, исправно је прочитан само топоним Готовца, док је уместо Конарева и Ковача, како треба читати друга два назива, приређивач погрешно прочитао *Корача*, вид. А. Аличић, *Турски катастарски пописи* III, 425.

⁷² *Генералштабна карта Краљевине Србије*, размера 1 : 75.000, Београд 1894. Секција Д.б. Краљево; Вид. и рад Владета Петровић, Драгана Амедоски, „Прелази на Западној Морави (15–16. век)“, у: *Краљево град и људи*, Краљево–Београд 2023.

Aleksandar Jakovljević

**MARKET-PLACE KONAREVO IN THE NAHIYE OF MAGLIČ,
15TH–16TH CENTURIES – MEDIEVAL MARKET-PLACE
IN THE EARLY OTTOMAN SOURCES**

Summary

The main purpose of this article is to emphasise the fact that the place Konarevo, near today's city of Kraljevo, was mentioned as a market-place in the early Ottoman *tapu tahrir* registers from 15th–16th centuries. Although we have at our disposal text of Žiča charters, with the first data of Konarevo in historical sources from the first half of the 13th century, it has not been confirmed as a trading-place in existing medieval sources. It is known that early Ottoman sources provide an insight into the phenomena of the late Middle Ages, for which we usually do not have at our disposal preserved, authentic source materials. Additionally, early Ottoman defters indicate the existence of annual fair in Konarevo with its mass gathering of population which was the target of the strategic and sudden attacks of Hungarian armies in 1476 during the war with Ottomans.

Having in mind the appearance of the market-place in Konarevo with its annual fairs, further questions were raised in the second part of this article leading to establishment of the main preconditions which enabled such phenomena. Road communications that connected the area of Maglič with the southern and northern parts of the Serbian state, combined with beginning of the mining activities in medieval Serbian kingdom during the 13th century, established favourable background for general development of trade during 14th–15th centuries. Above all, the spatial position of Konarevo in the immediate surroundings of the Žiča monastery as the seat of the Serbian church, to whom it belonged, was of particular importance in the framework of monastery's economy and its development. Similarities were observed comparing it with the case of the second church's seat in Peć, also attested as marked-place with its fairs at the beginning of the 15th century.

Key words: Konarevo, Maglič, Žiča, market-place, fairs, defters, 15–16th century.